

em. Prof. zw. dr hab. Antoni Cetnarowicz

Instytut Historii

Uniwersytetu Jagiellońskiego

Ocena dorobku naukowego Dr. Miloša Jačova, a w szczególności prac stanowiących cykl podstawowy noszący tytuł: „Stolica Apostolska a Wschód (ze szczególnym uwzględnieniem roli Leona XIII, Piusa X i Désiré Mercier)”, będący podstawą w postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego.

Dr. Mioš Jačov, obywatel Republiki Włoch ukończył w roku 2002 studia o profilu historyczno-politologicznym na Wydziale Nauk Politycznych rzymskiego uniwersytetu Roma Tre z ogólną oceną *summa cum laude*. Początkowo w orbicie jego zainteresowań naukowych znalazły się dzieje polityczne i gospodarcze we wschodnim basenie Morza Śródziemnego w epoce nowożytnej. Owocem podjętych studiów i badań była dysertacja doktorska pt. „ *Stosunki dyplomatyczno-handlowe między Imperium Ottomańskim a Republiką Wenecji w świetle Capitulationes sułtańskich*”, którą obronił na Uniwersytecie Rzeszowskim w roku 2004. W tym samym roku praca ta ukazała się drukiem w krakowskiej oficynie wydawniczej Astra.

Na podkreślenie zasługuje wykorzystanie przez M. Jačova mało znanych dotychczas źródeł archiwalnych znajdujących się w Archiwum Państwowym w Wenecji i w Archiwach i Bibliotece Watykańskiej. Kreśląc dzieje wzajemnych stosunków Wenecji z Imperium Ottomańskim w wiekach XVI-XVIII, w czasie kiedy konflikty zbrojne przeplatały się z dłuższymi okresami pokoju Dr. M. Jačov podkreślił dążenie Wenecji do łagodzenia konfliktów na drodze pokojowej, mając na względzie znaczenie handlu z potężnym mocarstwem na Wschodzie i Lewantem. Ożywiona wymiana handlowa (choć zwolna upadająca) z Imperium Ottomańskim trwała niemal do końca istnienia Serenissimy.

Pogłębione studia tej tematyki, a przede wszystkim przeprowadzenie gruntownej kwerendy źródłowej w archiwach weneckich przyniosły w efekcie wartościową książkę pt. „ *Rapporti diplomatico-commerciali tra l'Impero Ottomano e la Repubblica Veneta nei secoli XVI-XVIII alla luce delle Capitulationes dei sultani*” (Ed. Sette Città, Viterbo 2005, ss. 255).

W pierwszej części Dr. M. Jačov opisał stosunki otomańsko-weneckie, umieszczając je w kontekście historii Cesarstwa Ottomańskiego i innych mocarstw tego czasu. Natomiast druga część zawiera edycję tekstów wszystkich umów państwowych podpisanych przez sułtanów i dożów weneckich, których oryginały znajdują się w Archiwum Państwowym w Wenecji. O wadze jaką Imperium Ottomańskie przywiązywało do rozwoju kontaktów handlowych z Wenecją, świadczyć może fakt, że pierwsze *Capitolazioni commerciali* sułtan przyznał

właśnie Wenecji, a nie np. Francji, z którą łączyły go bliskie więzy polityczne i wojskowe. (s. 64).

Należy podkreślić, że chodzi tu o krytyczne wydanie źródeł, a także to, iż rozprawa została napisana na dotychczas mało, albo zupełnie nieznanymi dokumentami archiwalnymi. Wreszcie i to, że została przygotowana z wykorzystaniem bogatej, wielojęzycznej literatury przedmiotu. Dobra znajomość języków greckiego i staro włoskiego (w wersji weneckiej) pozwoliła Autorowi potwierdzić, że ówczesne tłumaczenie tekstu umowy z roku 1430, napisanej w języku greckim, nie było tłumaczeniem precyzyjnym na język staro włoski w wersji weneckiej.

Problematyka ta wciągnęła Dr. M. Jačova do badań nad aktywnym uczestnictwem sułtanów w życiu politycznym Cesarstwa Bizantyjskiego, co w przyszłości miało określone konsekwencje w życiu różnych narodów tego Cesarstwa. Z tych fascynacji badacza zrodził się jego artykuł pt.: „ *I sultani Ottomani arbitri delle questioni interne dell'impero romano cristiano*” (Episteme , nr19/2013, t. II, Kraków 2013, s. 329-340). Tekst tego artykułu został dopełniony przywołaniem oryginalnych tekstów, które zostały ogłoszone drukiem w latach 1538-1541 w Wenecji, Paryżu i Strasburgu.

W celu wyjaśnienia planów historycznych sułtana Mehmeda II i jego następców, mających na celu po zdobyciu Konstantynopola zdobycie Rzymu i ustanowienia tam głównej siedziby Cesarstwa Otomańskiego. Dr. M. Jačov przygotował artykuł pt.: „*Dal Senato di Roma cristiana alla Curia Romana*” (Episteme, Nr 19/2013, t. II, Kraków 2013, s. 315-327).

Analizując różne fazy rozwoju i upadku antycznego oraz chrześcijańskiego Senatu Rzymskiego, Dr. M. Jačov zwrócił uwagę na niezbędność powstania Kurii Rzymskiej w XI wieku. Bez tej instytucji trudno byłoby traktować Stolicę Apostolską jako podmiot prawny, który występuje przy zawieraniu Lig Świętych. Zagadnienia te rozwinął w rozprawie: „*Proposta per un'analisi comparata tra il fenomeno delle sette crociate e delle quattro leghe sante, sullo sfondo dell'evoluzione storica da medioevo all'età moderna tra Europa e Vicino Oriente*” (Perspektywy Kultury, Czasopismo Naukowe Instytutu Kulturoznawstwa Akademii Ignatianum w Krakowie , nr 11(2)/2014, Kraków, s. 1-39). Zwracając uwagę na zasadnicze różnice między krucjatami i Ligami Świętymi, Dr. M. Jačov trafnie podkreślił, że w przypadku krucjat papież był zawsze ich promotorem, zaś w przypadku Lig Świętych występował przede wszystkim jako podmiot prawny. Na podstawie dokumentów znajdujących się w Archiwum Świętej Kongregacji Konsystorza (Archivio Segreto Vaticano) wykazał, że umowy między różnymi państwami stawały się Ligami Świętymi tylko i wyłącznie w chwili, gdy reprezentanci tych państw (cesarze, królowie, lub weneccy dożowie) przysięgali papieżowi posłuszeństwo. Nadto M. Jačov przedstawił politykę Stolicy Apostolskiej wobec świata muzułmańskiego oraz jej nieustającą troskę o obronę chrześcijan na Wschodzie, przede wszystkim w Ziemi Świętej.

Ten historyczny kontekst pozwala zrozumieć stanowisko Stolicy Apostolskiej wobec Moskwy i udzielenie przez papieża poparcia dla projektu zawarcia małżeństwa przez Iwana III i Zofię

Paleolog, które to poparcie otwarło drogę do ustanowienia patriarchatu moskiewskiego. Wydarzenia te stały się przedmiotem kolejnej pracy Dr. M. Jačova zatytułowanej: „*Ieremias II, patriarcha ecumenico (1572-1589) e la continuità del patriarcato*” (Mediteran Tanulmaniok, Études sur la region mediterranéenne, Université de Szeged, Szeged 2014, s. 43-48). Autor wykorzystał w niej źródła drukowane: łacińskie, greckie, staro-cerkiewno-słowiańskie, rosyjskie i włoskie. Opisał wzajemnie relacje między patriarchatem greckim w Konstantynopolu i Moskwą w XVI wieku. Zwrócił między innymi uwagę na fakt, że już za panowania Ivana II w godle państwa moskiewskiego pojawia się orzeł z trzema koronami, wskazującymi na Moskwę jako „trzeci Rzym”. Stanowić to ma zarazem dowód kształtowania się tam idei cesarstwa. Wizyta pastoralna patriarchy Konstantynopola Jeremiasza II w Moskwie w roku 1589 oznaczała, jak podkreśla M. Jačov, że cerkiew rosyjska stała się cerkwią autonomiczną pod jurysdykcją kanoniczną patriarchatu konstantynopolitańskiego.

Zainteresowania problemami polityki Stolicy Apostolskiej wobec Wschodu doprowadziły Dr. M. Jačova do zwrócenia uwagi na ciekawe okoliczności jakie towarzyszyły powstaniu na Bałkanach Księstwa Srem na przełomie XVII i XVIII wieku. Sprawie tej poświęcił rozprawę (wydaną w formie broszury) pt.: „*Il ducato di Sirmio tra il Regno d’Ungheria, gli Ottomani, gli Asburgo e gli Odescalchi*” (Kraków 2014, ss. 56). Wykorzystał w niej dokumenty z Archiwum Tajnego Watykańskiego oraz znajdujące się z zbiorach prywatnych papieża Innocentego XI w Archiwum Odescalchich w Rzymie, dotyczące przyznania tytułu książęcego i sprzedaży Księstwa przez cesarza Leopolda I Livio Odescalchiemu, bratankowi papieża Innocentego XI. Terytorium Księstwa Srem zostało wydzielone z ziem Królestwa Węgierskiego, leżących między rzekami Sawą, Drawą i Dunajem. Fakt ten, jaki i dalsze dzieje tego tworu pozostawały dotychczas prawie zupełnie nieznanne w historiografii. W rozprawie jej Autor zwrócił uwagę na jeden istotny fakt, a mianowicie, że stosunki Księstwa Srem z Imperium Otomańskim, mimo braku stosownych umów politycznych i gospodarczych były bardzo poprawne. Obszar ten przeżywał w XIX wieku różne koleje losu, ale pozostał w rękach włoskiego rodu aż do wybuchu I wojny światowej. Czytelnika polskiego zainteresuje zapewne wątek polski na który zwrócił uwagę Dr. M. Jačov, a mianowicie kandydaturę Livio Odescalchiego do tronu polskiego po śmierci Jana III Sobieskiego. To, iż nie został wybrany królem Polski, a także zasługi Odescalchiego w walce z Turkami skłoniły cesarza do przyznania mu tytułu księcia i umożliwienia zakupu wspomnianego terytorium. Ów wątek polski wzbogaca Dr. M. Jačov pisząc o okolicznościach wręczenia stosownych dokumentów dotyczących zakupu wspomnianego księstwa. Otóż miała to uczynić w roku 1698 w Rzymie wdowa po Janie III Sobieskim, Maria Kazimiera. Mimo fiaska wyboru na króla Polski związku Livio Odescalchiego z Polakami przetrwały, o czym może świadczyć fakt podejmowania przez Księcia Sremu Marii Kazimiery w swym rzymskim pałacu w latach 1699-1702. Przytoczone przez Autora ciekawe dane statystyczne i informacje dotyczące składu etnicznego i stosunków wyznaniowych wspomnianego terytorium, dopełniają obrazu tego niezwykle zróżnicowanego obszaru (dzisiaj podzielonego między Serbię i Chorwację), który w latach 90. XX wieku przeżył tragizm wojny domowej.

Powyższe zagadnienie, ukazujące zainteresowanie i wpływy włoskiej arystokracji, blisko spokrewnionej z papieżem na Bałkanach, zwróciło uwagę Dr. M. Jačova na późniejszą działalność dyplomacji papieskiej na tym obszarze na przełomie XIX i XX wieku. Tej tematyce poświęcił on rozprawę pt.: „*La corte reale di Serbia e la Santa Sede alla fine del XIX e all'inizio del XX secolo*” (Episteme, nr 19/2013, t. II, Kraków 2013, s. 341-358). Ukazał w niej relacje dworu serbskiego i Stolicy Apostolskiej na przełomie XIX i XX wieku zupełnie nieznane w historiografii. Podstawę źródłową pracy stanowiły dokumenty Sekretariatu Stanu z czasów papieża Leona XIII. Przywołane w pracy materiały źródłowe odkrywają nieznane osobiste stosunki między królem serbski Aleksandrem Obrenoviciem a papieżem Leonem XIII.

Ożywienie w stosunkach między Stolicą Apostolską a Królestwem Serbii nastąpiło w następstwie listu Sekretarza Stanu kardynała Rampolli z października 1882 r. do ministra spraw zagranicznych Serbii, zawierające potępienie nieudanego zamachu dokonanego na króla Serbii Milana Obrenovicia. Objąwszy tron serbski po ustąpieniu swego ojca w kwietniu 1893 r. Aleksander informował Leona XIII o swej koronacji i zapewniał, że katolicy w Serbii będą nadal cieszyć się pełną wolnością religijną. W związku z wizytą premiera Serbii Simicia w Rzymie w marcu 1894 r., mającą przygotować audiencję króla Aleksandra u papieża i umocnić wzajemne stosunki, dziennik serbski „Male Novine” zamieścił artykuł pt.: „Jeden serbski obowiązek”, w którym poruszył szeroko dyskutowaną wówczas kwestię łączenia narodowości serbskiej z wyznaniem prawosławnym. Ten ciekawy artykuł Dr. M. Jačov przytacza w oryginale serbskim i w tłumaczeniu na język włoski. Autor artykułu, przyznając, że 1/5 narodu serbskiego jest wyznania katolickiego, podkreśla, że ów podział nie powinien stanowić żadnej przeszkody w utrzymaniu jedności narodowej i, że „bycie dobrym Serbem nie oznacza wyrzeczenia się swojej świętej wiary katolickiej”. Z przytoczonej przez M. Jačova fragmentów korespondencji nuncjusza w Wiedniu z Sekretarzem stanu kard. Rampollą wynika, że król Aleksander nosił się z zamiarem zawarcia konkordatu ze Stolicą Apostolską.

Młody król miał wielu przeciwników, ale nikt z nich nie odważył się podnieść na niego ręki, dopóki jego protektor Leon XII cieszył się dobrym zdrowiem. Z chwilą gdy papież ciężko zachorował, dowodzi M. Jačov, król został skrytobójczo zamordowany. Wypada wszelako w tym miejscu zauważyć, że Dr. M. Jačov, pisząc o wrogach Aleksandra Obrenovicia, skupił się na wrogach zewnętrznych, pomijając silną opozycję jaka miał król w kraju.

Kolejnym problemem badawczym, jakim zajął się Dr. M. Jačov jest troska Stolicy Apostolskiej o katolików w Rosji i podejmowane w związku z tym wysiłki o przywrócenie pełnych stosunków dyplomatycznych, przerwanych w latach 1866-1894. W tym kontekście w orbicie zainteresowań Dr. M. Jačova znalazła się postać i działalność Désiré Merciera, wybitnego filozofa i teologa, który dzięki inicjatywie i wsparciu papieża Leona XIII doprowadził do utworzenia na uniwersytecie w Louvain w roku 1889 Wyższego Instytutu Filozofii (l'Institut Supérieur de Philosophie). Dzięki szerokiej kwerendzie archiwalnej i wykorzystaniu dokumentów, znanych tylko w niewielkim stopniu, powstała wspólnie z Luc Courtois praca, nosząca charakter wydawnictwa źródłowego pt.: „*Les débuts de l'Institut Supérieur de*

Philosophie (Louvain) a travers la correspondance de Désiré Mercier avec le Saint-Siège (1887-1904)" (Bibliothèque de la Revue d'Histoire Ecclésiastique, Fasc. 96, Louvain-La Neuve (Collège Érasme), Brepols 2013, s. 132). Na podstawie regularnej korespondencji D. Merciera z Leonem XIII i Sekretarzem Stanu kard. Mariano Rampollą wyłania się niezwykła osobowość D. Merciera, który, jak piszą autorzy, już za życia stał się legendą i wielką postacią Kościoła katolickiego na przełomie XIX i XX wieku. Z korespondencji Merciera i jego rozmów z Leonem XIII i kard. Rampollą przebija zainteresowanie i troska o losy katolików w Rosji. Wydana na początku pontyfikatu Leona XIII w roku 1878 encyklika: *Quod Apostolici muneris*, potępiająca wszelkich wrogów porządku społecznego, socjalistów, nihilistów, komunistów, stwarzała atmosferę sprzyjającą zbliżeniu Rosji i Stolicy Apostolskiej w obliczu wspólnych zagrożeń. W założeniach Merciera Instytut w Louvain winien głosić program obrony przed wojującym protestantyzmem i agresywnym laicyzmem, reprezentowanym przez nowy uniwersytet w Brukseli. Mercier wprawdzie bronił interesów katolików w Rosji, ale podobnie jak kard. Rampolla darzył sympatią dwór carski. W programie nauczania Instytutu w Louvain znalazły się kursy filozofii, teologii i literatury rosyjskiej- miało to wzmocnić front katolicki zagrożony przez anarchizm, nihilizm i rewolucję. Leon XIII, a przede wszystkim kard. Rampolla uważali, że zjednoczony świat katolicki i prawosławny mogą skutecznie oprzeć się nowym prądom antykościelnym. Désiré Mercier, już jako kard. de Malines otaczał opieką emigrację rosyjską po rewolucji bolszewickiej.

Ścisłe stosunków Stolicy Apostolskiej z Rosją dotyczy inne wydawnictwo źródłowe, opracowane i wydane przez Dr. M. Jačova pt.: „*La Chiesa cattolica e il tramonto dell'Impero Russo. I memorandum della Santa Sede del 1912-1913*” (Ed. Sette Città, Viterbo 2008, ss. 327). Powstałe w oparciu o nieopublikowane dotąd dokumenty Sacra Congregazione per gli Affari Ecclesiastici Straordinari i inne wydawnictwo przynosi szerokie spojrzenie na sytuację katolików w Rosji w ogólnym kontekście stosunków dyplomatycznych pomiędzy Stolicą Apostolską a Rosją. W tym zakresie stanowi ono cenny przyczynek w dziedzinie badań tej problematyki. Publikacja ta przynosi po raz pierwszy pełne teksty Memorandum Stolicy Apostolskiej z lat 1912/1913, a także krytyczne komentarze i uwagi Sacra Congregazione per gli Affari Ecclesiastici Straordinari Noty rządu rosyjskiego, powstałe między innymi na podstawie licznych listów pochodzących od biskupów i księży katolickich w Rosji.

Dzieje się to już za pontyfikatu Piusa X po jego wyborze na papieża w r. 1903. Warto zwrócić przy tej okazji uwagę na pojawiający się wówczas wątek polski towarzyszący konklawe., kiedy to cesarz Austro-Węgier Franciszek Józef I za pośrednictwem biskupa krakowskiego kard. Jana Puzyny zgłosił veto wobec kandydatury kard. Rampolli, traktowanego jako stronnika Rosji. Sprawy Kościoła katolickiego w Królestwie Polskim stanowiły w tym czasie poważną przeszkodę w ułożeniu dobrych relacji między Petersburgiem a Rzymem.

Przedstawione rządowi rosyjskiemu pierwsze Memorandum z lutego 1912 r. ukazuje w 11 punktach sytuację Kościoła katolickiego w Rosji, kreśląc obraz represji i prześladowań. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Rosji odrzuciło postawione w nim zarzuty, dowodząc, że

sprawy poruszone w Memorandum dotyczyły w dużej części spraw wewnętrznej polityki państwa. W czerwcu 1913 r. Stolica Apostolska przekazała kolejne Memorandum, w którym w zasadzie powtórzone zostały kwestie stanowiące treść poprzedniego. Wprawdzie minister spraw zagranicznych Rosji S. Sazonow postulował doprowadzenie do porozumienia z Watykanem i przeprowadzenia zmian w zarządzaniu sprawami Kościoła katolickiego w Rosji, lecz zarówno minister spraw wewnętrznych jak i car nie wyrazili na to zgody.

Teksty sprawozdań Sacra Congregazione per gli Affari Ecclesiastici Straordinari, zawierające opis sytuacji Kościoła katolickiego w Rosji z lutego 1912, czerwca 1913 oraz Memorandum do rządu rosyjskiego z r. 1913 są wydane in extenso i opatrzone przypisami sporządzonymi na podstawie tego samego zbioru archiwalnego. Publikacja zawiera wstęp i wprowadzenie, wprowadzające w tematykę i ułatwiające korzystanie ze źródła.

Zważywszy fakt, że dokumenty publikowane w omawianym wydawnictwie odnoszą się również do spraw Polaków i Kościoła katolickiego w Królestwie Polskim, warto byłoby pokusić się o ich wydanie również w języku polskim.

W badaniach naukowych Dr. M. Jačova pojawiają się od czasu do czasu, jak to już zostało podkreślone sprawy polskie. Natomiast wyłącznie kwestiom polskim poświęcił on pracę: „Listy książąt Lubomirskich do kardynała Karola Berberiniego” (w: Z historii związków polsko-włoskich, Ed. Sette Città, Virebo 2009, s. 201-220). Listy te znajdują się w zbiorach Archivio Segreto Vaticano oraz Biblioteki Apostolskiej w Rzymie.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że Dr. M. Jačov oprócz działalności *stricte* naukowej zajmuje się także tłumaczeniem książek i rozpraw naukowych. Miedzy innymi przełożył z języka francuskiego na włoski książkę Lászlo J. Nagy, pt: „*Gli Ungheresi e il Mediterraneo*” (Roma 2005, ss. 210). Z języka polskiego na włoski przetłumaczył książkę Lesława Morawieckiego pt: „*Monete, poesia e politica. Alcune riflessioni su numismatica, ideologia e letteratura tardo – repubblicana e augustea*” (Ed. Sette Città Viterbo 2004, ss. 98), oraz artykuł Jerzego Motylewicza pt: „*I mercanti dei paesi dell’Impero Turco nel commercio del Dniestr alla metà del XVIII secolo*” (w: Saggi Vari. Strumenti 8, Ed. Sette Città Viterbo 2004, s. 109-126).

Żywo uczestniczy w życiu naukowym we Włoszech i w Polsce. W czasie międzynarodowej sesji naukowej: „*Giovanni Paolo II sfida per l’uomo del XXI secolo*” , zorganizowanej na Uniwersytecie Salento w Lecce w dn. 15-18 Xi 2011, pełnił funkcję tłumacza symultanicznego z języków: włoskiego, francuskiego i polskiego.

Od lat współpracuje z redakcją *Dictionaire d’histoire et de géographie ecclésiastique* przy Uniwersytecie Katolickim w Louvain (Belgia), zajmując się redakcją tekstów słownika.

W roku 2014 Dr. M. Jačov został członkiem Komisji Środkowoeuropejskiej Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie.

Podsumowując należy podkreślić wysoki walor prac naukowych Dr. M. Jačova, zwłaszcza posiadających ogromną wartość wydawnictw źródłowych, zawierających wiele zupełnie nieznanych (bądź tylko w niewielkim stopniu) dokumentów, pochodzących z archiwów włoskich, głównie watykańskich, których Dr. Jačov jest znakomitym znawcą. Dr. M. Jačov opanował znakomicie warsztat naukowy historyka, posiada przy tym doskonałe przygotowanie językowe umożliwiające mu swobodne poruszanie się w wielojęzycznej literaturze naukowej i przed wszystkim w archiwach europejskich.

Stanowiący przedmiot oceny dorobek naukowym mieszczący się w cyklu "Stolica Apostolska a Wchód (ze szczególnym uwzględnieniem roli Leona XIII, Piusa X i Désiré Mercier)" stanowi istotny przyczynek w badaniach tego niełatwego i wciąż trochę zaniedbanego zagadnienia w historiografii. Należy mieć nadzieję, że opracowane przez Dr. M. Jačova wydawnictwa źródłowe powinny przyczynić się do zmiany tego stanu rzeczy.

Biorąc powyższe pod uwagę stwierdzam, że przedstawiony do oceny dorobek naukowy i inne formy działalności naukowej Dr. M. Jačova spełniają wymogi stawiane przez Komisję do Spraw Stopni Naukowych i wnoszę o nadanie Dr. M. Jačovowi stopnia doktora habilitowanego.

Kraków, 21 IV 2016

